

УДК 378.147:[81'271:656.61]

СУЧАСНІ ПІДХОДИ У ФОРМУВАННІ МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Токарева О.В., аспірант
Херсонський державний університет,
викладач англійської мови
Морський коледж Херсонської державної морської академії

У статті розглядаються сучасні підходи (професійно-орієнтований, комунікативний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, ситуативний) до реалізації методики формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців морської галузі, що ґрунтуються на суб'єкт-суб'єктній взаємодії та взаємозумовленості мети, змісту, форм і методів навчання. Виділені підходи спрямовані на формування мовленнєвої компетентності, розвиток творчого мислення та стимулювання мовленнєвого самовдосконалення в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі.

Ключові слова: мовленнєва культура, методика формування мовленнєвої культури, майбутні фахівці морської галузі, професійно-орієнтований, комунікативний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, ситуативний підходи.

В статье рассматриваются современные подходы (профессионально-ориентированный, коммуникативный, компетентностный, личностно-ориентированный, ситуативный) к реализации методики формирования речевой культуры будущих специалистов морской отрасли, которые основываются на субъект-субъектном взаимодействии и взаимообусловленности цели, содержания, форм и методов обучения. Выделенные подходы направлены на формирование речевой компетентности, развитие творческого мышления и стимулирование речевого самоусовершенствования в процессе профессиональной подготовки будущих специалистов морской отрасли.

Ключевые слова: речевая культура, методика формирования речевой культуры, будущие специалисты морской отрасли, профессионально-ориентированный, коммуникативный, компетентностный, личностно-ориентированный, ситуативный подходы.

Tokareva O.V. MODERN APPROACHES TO IMPLEMENTATION OF THE LANGUAGE CULTURE METHODOLOGY FOR FUTURE MARINE SPECIALISTS IN THE CONDITIONS OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

The article deals with modern (professional-oriented, communicative, competent, personally oriented, situational) approaches to the implementation of the methodology of the language culture forming of future marine industry specialists, based on subjective-subject interaction and interdependence of purpose, content, forms and methods of teaching. These selected approaches are aimed at forming speech competence, development of creative thinking and stimulation of speech self-improvement in the process of professional training of future specialists in the maritime industry.

Key words: speech culture, methods of formation of speech culture, future specialists in the maritime industry, professionally oriented, communicative, competence, personality oriented, situational approaches.

Постановка проблеми. Сучасні перетворювальні процеси, що пов'язані із суспільно-економічними змінами та інтеграцією України у світовий освітній простір, зумовлюють підготовку конкурентоспроможних фахівців, які не лише були б професійно компетентними у сфері фахових технологій, а й володіли б мовними ресурсами, що забезпечують ефективність професійної діяльності у виробничих колективах під час міжособистісної взаємодії. У зв'язку із цим та новими вимогами в міжнародній морській галузі, які висуваються до професійної підготовки фахівців морського флоту, необхідна підготовка висококваліфікованого професіонала в умовах вищих навчальних закладів морського профілю з

глибокими фаховими знаннями, уміннями працювати в різномірних екіпажах, навичками іншомовного ділового спілкування з галузевих питань тощо. Отже, актуальності набуває мовна освіта, а саме формування мовленнєвої культури студентів, у тому числі курсантів вищих навчальних закладів морського профілю.

Основні аспекти проблеми формування мовних компетенцій, мовленнєвої культури студентів вищих навчальних закладів, зокрема й морської галузі, знайшли відображення в Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, Законі України «Про освіту», Законі України «Про вищу освіту», Указі

Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні» тощо. Тому досить важливою є проблема реалізації завдань професійної підготовки майбутніх спеціалістів морської галузі, що може бути розв'язана за умови інтеграції професійної підготовки та вивчення іноземної (англійської) мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення й аналіз законодавчих документів про освіту, науково-педагогічних джерел і методичної літератури з окресленої теми свідчить про те, що проблема формування мовленнєвої культури студентів у процесі професійної підготовки відображена в наукових розвідках багатьох дослідників у різних аспектах. Адже основні пріоритети сучасної вищої школи визначаються орієнтацією на її інтеграцію, гуманізацію та гуманітаризацію. Як зазначає М. Берулава [2], пильна увага сучасного суспільства до проблеми гуманізації освіти багато в чому пов'язана з еволюцією поглядів, згідно з якими в центрі наукової картини світу перебуває людина. Отже, учені наголошують на тому, що гуманізація професійної підготовки спеціаліста передбачає як розвиток його загальної й професійної культури (відповідно, і мовленнєвої культури як їх складової частини), так і особистісний розвиток, професійне самовиховання індивідуально-особистісних якостей.

Науковці, педагоги, методисти наголошують на важливості розвитку мовлення особистості, а отже, і її мовленнєвої культури. У контексті виділеної проблеми розглядалися питання виховання мовленнєвої особистості (М. Вашуленко, О. Горошкіна, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Л. Паламар, Г. Сагач, С. Шевчук та інші вчені), мовленнєва культура в системі культури особистості (Р. Гладіна, М. Львов, Т. Ладженська, Л. Мацько, В. Соколова та інші автори), лінгводидактичні та методичні аспекти (А. Богуш, М. Вашуленко, Л. Варзацька, С. Караман, Т. Котик, О. Олійник, М. Пентиліук, О. Савченко та інші науковці). Розв'язання цієї проблеми здійснювалось у психологічному аспекті в роботах Б. Ананьєва, М. Бахтіна, М. Жинкіна, І. Зимньої, О. Потєбні та інших учених.

Водночас широке висвітлення в контексті нашого дослідження отримують питання формування культури ділового мовлення фахівців різних галузей (Л. Барановська, Л. Златів, Н. Костриця, О. Любашенко, В. Михайлюк, Т. Рукас, Н. Тоцька та інші автори), формування мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентності майбутніх фахівців (Н. Бабич, М. Вашуленко, Н. Гузій, І. Зимня, О. Колодич, О. Лурія, Л. Мацько,

Л. Паламар, М. Пентиліук, Г. Сагач та інші науковці). Проте питання мовленнєвої культури студентів, зокрема й курсантів вищих начальних закладів морського профілю, недостатньо висвітлені в наукових працях.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей методики формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців морської галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фахівець морської галузі за умов соціально-економічних змін сьогодення повинен об'єктивно оцінювати виробничі ситуації, які визначають міжособистісні ділові відносини, що у свою чергу зумовлює відповідний вибір засобів спілкування та поведінки. Зокрема, він має чітко, зрозуміло й переконливо висловлювати свою позицію, налагоджувати та підтримувати взаємини у виробничих колективах екіпажів суден, як вітчизняних за складом, так і міжнародних. Тому профільні вищі навчальні заклади, здійснюючи професійну підготовку майбутніх фахівців морської галузі, повинні сприяти формуванню й розвитку мовленнєвої культури та її складника – культури ділового спілкування, яка є показником професіоналізму сучасного моряка та визначає ефективність його фахової діяльності, зумовлюючи конкурентоспроможність на ринку праці.

Успішність формування культури ділового спілкування як складової частини мовленнєвої культури визначається переважно специфікою змістової підготовки курсантів у вищих навчальних закладах морського профілю. У контексті розв'язання окресленого питання важливими є дисципліни циклу професійної та практичної підготовки, зокрема «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» тощо, під час вивчення яких майбутні фахівці морської галузі мають можливість набувати вмінь і навичок (досвіду) активного спілкування державною та іноземними мовами. Знання мови в поєднанні державної та іноземної збагачує загальну культуру особистості майбутнього фахівця, а отже, сприяє формуванню її мовленнєвої й професійної культури. Адже за допомогою іноземної мови можна розширити тезаурус особистості, використовуючи змістовий складник мовного характеру.

Проблему формування культури ділового спілкування як важливого чинника професіоналізму фахівців розкрито в працях Г. Бороздіної, В. Грехнева, О. Данильчук, М. Дороніної, М. Пентиліук та інших учених. У цьому контексті В. Лозниця, зазначає: «Успіх ділових відносин багато в чому залежить від ефективності ділового

спілкування. Уміння досягнути поставленої мети з мінімальними витратами коштів та часу – велике мистецтво, яке вимагає не тільки глибоких професійних знань і вмінь, а й володіння сучасною технікою ділового спілкування» [7, с. 112].

З огляду на зазначене вважаємо, що доцільним для нашого дослідження є підхід Д. Бубнової. Учений у змісті ділового спілкування виділяє чотири провідні сфери, а саме професійну, сервісу, особистісних контактів та культури, відповідно до яких створено систему вправ і завдань, спрямованих на формування професійно зорієнтованого мовлення. Водночас необхідно зазначити, що формування професійно зорієнтованого мовлення за підходом автора в структурі вже вказує на взаємозв'язок із формуванням мовленнєвої культури. З метою розв'язання цього завдання Д. Бубнова пропонує комплекс вправ для навчання усного ділового спілкування англійською мовою: 1) введення лексичного матеріалу; 2) спілкування в типовій комунікативній ситуації; 3) спілкування в новій комунікативній ситуації; 4) введення та тренування у вживанні розмовних формул; 5) рольові, ділові ігри тощо [3].

Опрацювання й аналіз праць Г. Андрієвської, О. Бодальова, Н. Бутанко, Л. Дарійчук, Р. Річі, Є. Цуканова та інших науковців свідчить про те, що вивчення іноземної мови впливає на формування мовленнєвої культури в процесі професійної підготовки, який характеризується «готовністю до передавання й отримання інформації», «інтеракцією», «набуттям комунікативних фахових компетенцій», «соціальною перцепцією», «внутрішніми засобами регуляції комунікативних дій», «активною самоосвітою та рольовими (фаховими) принципами взаємодії», «професійною соціалізацією й діловою ідентифікацією» тощо. Сучасні дослідники акцентують увагу на визначенні основних підходів у формуванні мовленнєвої культури, до яких відносять професійно-орієнтований, комунікативний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, ситуативний. Професійно-орієнтований підхід найбільш чітко виявляється під час професійної підготовки, зокрема, вивчення англійської мови, яка для майбутніх фахівців морської галузі є важливою й необхідною умовою їх подальшої фахової діяльності. Тому курсантам пропонуються такі завдання: здійснення діалогів із різних виробничих ситуацій за фахом, обговорення професійних питань, переклади професійно-орієнтованих текстів із виробничо-технічної документації, складання словників за спеціальністю тощо.

Особливо важливим у контексті дослідження є комунікативний підхід до формування мовленнєвої культури, який сучасні дослідники розкривають у діалогічному аспекті. Це характерно під час вивчення мов за професійним спрямуванням (державної та іноземної, зокрема й англійської). Адже науковці наголошують на тому, що діалогічне мовлення є найпоширенішою формою комунікації суб'єктів спілкування, характерною ознакою якої є використання певних шаблонних фраз, тобто готових мовленнєвих одиниць, які виконують у спілкуванні різні функції [6, с. 148].

Комунікативний підхід у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі сприяє формуванню комунікативної компетенції, яка визначається рівнем набуття таких мовленнєвих умінь: уміння усно спілкуватися в типових ситуаціях навчально-трудова, побутова й культурної діяльності; уміння розуміти на слух основний зміст нескладних автентичних текстів; уміння читати й розуміти нескладні автентичні тексти різних стилів і жанрів із різним ступенем розуміння їх змісту; уміння зафіксувати та передати письмово нескладну інформацію [8, с. 41–42]. Загалом цей підхід покликаний підготувати курсантів до спонтанного використання мови в процесі спілкування з іноземцями.

Компетентнісний підхід до формування мовленнєвої культури в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі, а саме під час навчання мови за професійним спрямуванням (англійської), сприяє набуттю мовленнєвої компетенції. Адже відповідно до сучасних вимог конкурентоспроможність фахівця значною мірою залежить від вільного володіння мовою, уміння ефективно спілкуватись, від знань, прийомів мовленнєвого впливу та переконання, особливо для майбутніх працівників морського флоту, які працюють в умовах різномовних екіпажів. У свою чергу оволодіння мовленнєвою компетенцією сприяє використанню адекватних мовленнєвих дій, готує особу до мовленнєвої практики спілкування в умовах побуту, освітнього, професійного середовища.

Як наголошує А. Кордонська, компетентнісний підхід до навчання мови, спрямований на розвиток базових предметних компетенцій мовної особистості студента, передбачає створення внутрішніх мотивів, які визначають готовність його до такої навчально-пізнавальної діяльності, в основі якої лежать компетентності; формування розуміння суті мовних компетентностей як мети-результату мовної освіти; вироблення суб'єктивного досвіду застосування

предметних компетенцій під час мовленнєвих завдань у різних навчальних і життєвих соціально-комунікативних ситуаціях; використання рефлексії, аналізу власної навчальної діяльності та її результатів [5].

З огляду на викладене доцільно вказати на виявлення особистісно-орієнтованого підходу до формування мовленнєвої культури в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі. Адже специфіка майбутньої професії вимагає від курсанта вміння співпрацювати, спілкуватися з іншими суб'єктами взаємодії, осмислювати власну мовленнєву діяльність, здійснювати її самоаналіз, шукати власні мотиви оволодіння нею, що сприяє подальшій активній взаємодії суб'єктів. Формування мовленнєвої культури передбачає розвиток рефлексивної позиції курсантів, який сприяє зростанню рівня усвідомлення сенсу здобуття освіти, а саме професійної підготовки, у тому числі мети отримання знань, умінь і навичок використання на практиці іноземної мови. Таким чином відбувається усвідомлення практичної значущості знань, які набуваються в процесі вивчення іноземної мови (у нашому дослідженні – англійської).

Особистість курсанта як суб'єкта взаємодії розкривається глибше та виразніше перед іншими учасниками цього процесу, якщо він має відповідний рівень мовленнєвої культури, володіє мовами (рідною та іноземною). Мовленнєва компетенція є одним з основних факторів формування професійного іміджу особистості, вона полягає у використанні обмеженої кількості одиниць мови, закономірностей їх функціонування та законів оперувати ними для побудови різноманітних висловлювань: від найпростішого вираження почуття до передачі інформації, що забезпечує здійснення різних за складністю видів діяльності, які ґрунтуються на системі мисленнєвих дій та операцій. Особливо це важливо для фахівців морської галузі, які співпрацюють у командах зі специфічними характеристиками, з різномовним (іншомовним) складом та в специфічних виробничих умовах.

Особливості мовленнєвої діяльності визначають сформованість мовленнєвої культури майбутніх фахівців. Водночас мовленнєва діяльність, на думку О. Мисик, є складовою частиною професійної підготовки та входить як складник у професійну культуру, що формується впродовж усього періоду навчання людини та містить компоненти, які відповідають внутрішньому світу особистості (мотиваційний, морально-орієнтаційний, пізнавально-операційний, емоційно-вольовий, психофізичний, аналітичний) [1].

Продуктивність засвоєння термінів та їх активне використання в усному й писемному фаховому мовленні, як вважає А. Кордонська, багато в чому залежить від відповідної системи підготовчих вправ, послідовно спрямованих як на переклад та вдумливе засвоєння термінології, так і на активізацію вмінь говоріння й слухання, необхідних для застосування цієї термінології в конкретних робочих ситуаціях. У нашому дослідженні такий підхід має вагомий значення, адже необхідне вміння не лише висловлювати свою думку, а й вислуховувати інших учасників взаємодії, тобто виробничого процесу (членів команди судна), і внаслідок аналізу власної діяльності та діяльності інших приймати правильне рішення, особливо в критичних ситуаціях, характерних для довготривалих рейсів у різномовних за складом екіпажах, у складних і технологічних умовах.

А. Кордонська наголошує на тому, що ефективним під час професійної підготовки (саме мовної) є поєднання вправ як репродуктивного характеру, що виконують ознайомлювальну функцію, так і творчих, які сприяють активному, адекватному, самостійному використанню термінологічної лексики, що найбільше відповідає певній виробничій ситуації. У низці репродуктивних вправ, що є ефективними, учений виділяє такі:

- дати усно тлумачення фахових термінів українською та англійською мовами;
- дібрати терміни до запропонованих визначень;
- скласти термінологічний словник до тексту з фахового підручника, надавши пояснення термінів;
- переказати матеріал попереднього практичного заняття, звертаючи увагу на вимову та вживання фахової термінології [5].

Водночас сучасні науковці зазначають, що провідне місце в процесі фахової підготовки, а саме під час занять з усної практики, посідають різні комунікативні вправи: вправи на отримання відповіді на запитання, реплікові, ситуативні, репродуктивні, описові, ініціативні, а також навчальні дискусії, усні розповіді тощо. Серед них, на думку О. Комар, найбільш ефективними є ситуативні вправи, адже їх створення вимагає серйозної підготовки, моделювання конфліктів та участі курсантів у їх вирішенні.

О. Комар акцентує увагу на тому, що іншомовна мовленнєва діяльність визначається здатністю реалізувати основні форми спілкування засобами іноземної мови. Застосування ситуативних форм, методів, прийомів у процесі навчання спрямовується на досягнення фахової відповідності

майбутній практичній діяльності тих, хто навчається.

Тому можливе виділення ситуативного підходу у формуванні мовленнєвої культури майбутніх фахівців. Як зазначає О. Комар, в основі ситуативного підходу лежить ситуативне завдання або навчальна ситуація, вирішення якої є необхідною умовою успішної реалізації навчального процесу (у нашому дослідженні – професійної підготовки). Найважливішим чинником усного спілкування є комунікативна ситуація. О. Комар підкреслює, що кожна тема, яка вивчається, повинна бути представлена низкою комунікативних ситуацій, і чим ширше представлені типові комунікативні ситуації, тим вищі потенційні можливості для оволодіння навичками усного мовлення. Ситуативні вправи допомагають досконало опрацювати текст, дають змогу студентам (курсантам) легко впізнати, семантизувати та запам'ятовувати значення кожної нової лексичної одиниці [4].

Водночас у контексті нашого дослідження доцільним є використання запропонованого А. Кордонською підходу до організації фахової підготовки – застосування продуктивних творчих вправ, спрямованих на формування в курсантів самостійності. Зокрема, ми пропонуємо виконання під час занять таких завдань:

- за допомогою словника доберіть до термінів синоніми, складіть із них пари, введіть терміни-синоніми в речення, враховуючи відтінки їх значень;

- за допомогою словника доберіть до термінів антоніми, складіть із ними речення;
- складіть усне висловлювання фахового спрямування, використовуючи професійну термінологію;

- складіть діалог виробничої тематики, насичений вашою фаховою термінологією;

- прочитайте текст, виправте терміни, що вжиті з не властивим для них значенням [5].

Висновки з проведеного дослідження.

Формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців морської галузі ґрунтується на професійно-орієнтованому, комунікативному, компетентнісному, особистісно-орієнтованому, ситуативному підходах, на суб'єкт-суб'єктній взаємодії та взаємозумовленості мети, завдань, змісту, форм і методів навчання. Ефективний вплив на розвиток комунікативних репродуктивних

умінь та навичок курсантів мають різні прийоми й засоби, зокрема вправи на отримання відповіді за поставленими професійними питаннями, реплікові, ситуативні, репродуктивні, описові. Також чільне місце в нашій технології посідають навчальні дискусії, усні розповіді, ініціативні та продуктивні творчі вправи, які сприяють поглибленню знань студентів, впливають на якість їх прояву в мовленнєвій і професійній діяльності, а також формують позитивну мотивацію курсантів до вдосконалення власної мовленнєвої культури.

Подальші пошукові розвідки в контексті окресленої проблеми передбачають вивчення рівня мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців морської галузі та розроблення сучасних інноваційних технологій формування мовленнєвої культури в курсантів вищих навчальних закладів морського профілю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Англійська мова: комунікативний аспект : [підручник для студ. юрид. спец.] / за ред. М. Мисик. – К. : Атіка, 2000. – 368 с.
2. Берулава М. Стан і перспективи гуманізації освіти / М. Берулава // Педагогіка. – 1996. – № 1. – С. 9–11.
3. Бубнова Д. Методика навчання ділового спілкування англійською мовою студентів старших курсів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Д. Бубнова. – К., 2007. – 24 с.
4. Комар О. Роль ситуативних завдань у формуванні мовленнєвої культури студентів на заняттях з іноземної мови / О. Комар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nniif.org.ua/File/16kosrsz.pdf>.
5. Кордонська А. Формування мовленнєвої компетентності студентів на заняттях української мови за професійним спрямуванням / А. Кордонська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/kordonskav-formuvannya-movlennevoyi-kompetentsiyi-studentiv-na-zanyattyah-ukrayinskoyi-movi-za-profesiyinim-spryamuvannya/>.
6. Кулиш Л. Английский для общения / Л. Кулиш, Е. Друянова, М. Хачатурова. – К. : Астарта, 1995. – 256 с.
7. Лозниця В. Психологія менеджменту : [навч. посібник] / В. Лозниця. – К. : ТОВ «УВПК «ЕксОб», 2000. – 512 с.
8. Поліна В. Нові методичні підходи до викладання іноземної мови в умовах навчального комплексу неперервної освіти / В. Поліна // Педагогіка і психологія: вісник Академії педагогічних наук України. – К. : Педагогічна преса, 2004. – № 4(45). – С. 41–42.